

засуджений до 5 років концтаборів. Місце відбування покарання й обставини смерті невідомі.

01.12.1990 реабілітований Прокуратурою Тюменської обл. РФ.

Осн. тв.: Очерки истории древней Грузии (из записок законоучителя). – Симферополь, 1916. – 14 с.; Речь при наречении во епископа Березовского, викария Тобольской епархии 12 июля 1917 года // Тобольские ЕВ. – 1917. – Отд. неофиц. – № 31. – С. 438–440.

Арх.: ІР НБУВ. – Ф. 175. – № 2056; Ф. 304. – Дис. 1500; ЦДІАУК. – Ф. 711. – Оп. 1. – Спр. 8565; Оп. 3. – Спр. 2143, 2392; ГА РФ. – Ф. 6343. – Оп. 1. – Д. 263; Архив УФСБ по Тюменской обл. РФ. – Д. 7116.

Опубл. дж.: Извлечение из протоколов Совета Киевской духовной академии за 1896–1897 учебный год. – К., 1897. – С. 247–249, 295–296, 299–301; Определения Святейшего Синода // ЦВед. – 1911. – № 4. – С. 13; 1913. – № 36. – С. 451; Именной список ректорам и инспекторам духовных академий и семинарий, преподавателям духовных академий и монашествующим преподавателям духовных семинарий на 1917 г. – Пг., 1917. – С. 138; Новый викарный епископ // Тобольские ЕВ. – 1917. – № 31. – Отд. неофиц. – С. 441–442; Преосвященный Иринарх, епископ Березовский, викарий Тобольской епархии // Там само. – № 32. – Отд. неофиц. – С. 469–470; Акты Святейшего Тихона, Патриарха Московского и всея России, позднейшие документы и переписка о каноническом преемстве высшей церковной власти, 1917–1943 / сост. М. Е. Губонин. – М., 1994. – С. 417, 568, 607, 977; Правда о большевиках из уст служителя церкви. Беседа с Тобольским епископом Иринархом // Тобольская коммуна. – 1919. – № 9.

Літ.: Мануйл (Лемешевский), митр. Русские православные иерархи периода с 1893 по 1965 гг. (включительно). – Erlangen, 1979–1989. – Т. 4. – С. 42–44; Осипова И. И. «Сквозь огонь мучений и воду слез»: Гонения на Истинно-Православную Церковь: По материалам следственных и лагерных дел заключенных. – М., 1998. – С. 275, 276; Беликов Г. А. Епископ Иринарх (Синеоков-Андреевский) // Кавказские и Ставропольские епископы. – Ставрополь, 2011. – С. 64; Петрушин А. А. Епископ [Тобольский и Сибирский] Иринарх Синеоков-Андреевский: «Я терпимо относился ко всякой гражданской власти, в том числе и к Советской [30-е гг.]» // Религия и церковь в Сибири. – Тюмень, 1992. – Вып. 4. – С. 30–40; Борисова В. В. Изъятие церковных ценностей из православных храмов Тюменской губернии в 1922 году // Вестник Челябинского ГУ: История. – 2009. – Вып. 34. – С. 142–148; Никитин Д. Н. Иринарх (Синеоков-Андреевский) Иринарх [так у назві. – Упоряд.] Дамианович // ПЭ. – Т. 26. – М., 2011. – С. 416–417; Дронова В. В. К вопросу о взаимоотношениях государства и Русской Православной Церкви в Тобольской епархии в 1917 г. – конце 1930-х гг. // Известия Алтайского ГУ: История. – 2012. – № 4-1 (76). – С. 89–92.

А. В. Стародуб

ІРИНЕЙ (ОРДА Харисим Михайлович) [рос. Ириней (Орда Харисим Михайлович)] (22.08[03.09].1837–10[23].04.1904), епископ РПЦ, выпускник КДА – церк. діяч і педагог, богослов-біблеїст, проповідник.

Нар. у с. Самовиця Золотоніського пов. Полтав. губ. (нині – затоплена Кременчуцьким водосховищем територія Чорнобаївського р-ну Черкас. обл.) у сім'ї священника. Після закінчення Полтав. ДС (1851–57) навчався у КДА (1857–61). У 1861 захистив випускний твір «Исторический очерк французской реформации во Франции» (рукопис зберігається у ІР НБУВ). Згідно з ухвалою Конференції КДА від 02–04.08.1861 був рекомендований до присудження ступ. магістра богослов'я і словесних наук, однак через участь І. у студентських заворушеннях у КДА в листопаді 1859 Св. Синод вирішив відтермінувати затвердження ступ. до 1863–64 навч. р. (за умови бездоганних служби та поведінки).

Після закінчення КДА отримав призначення на посаду вчителя Катериносл. ДС (з 01.11.1861). Після затвердження у ступ. магістра (ухвала Св. Синоду від 26.03.1864) переведений на посаду професора Св. Письма КДС (з 19.05.1864), де служив також бібліотекарем. З 1865 паралельно викладав словесність у Київ. уч-щі дівчат духовного звання. З 1877 суміщав пед. діяльність із виконанням пастирських обов'язків: 25.09.1877 рукопокладений у сан ієрея та призначений на посаду священника училищного храму. З того ж року викладав Закон Божий у 3-й Київ. гімназії. З 1878 обіймав посаду настоятеля Києво-Подільського храму Св. Миколи Доброго. З 18.04.1880 до 1882 був благочинним Києво-Подільських церков. Як «гласний» (депутат) Міськ. Думи (1879–83), брав активну участь у громадському житті Києва.

04.08.1883 прийняв чернецтво (чин постригу звершено митрополитом Київським і Галицьким Платоном (Городецьким)). Ухвалою Св. Синоду від 24.08–09.09.1883 був при-

значений на посаду ректора КДС і піднесений до сану архімандрита. Того ж року очолив Київ. єпархіальну училищну раду.

Вже у 1860-х виявив себе обдарованим педагогом, проповідником, письменником, перекладачем. Був редактором київ. церк. ж-лів «Воскресное чтение» (1872–78), «Руководство для сельских пастырей» і його додатку «Библиографический листок» (1883–88), де опублікував численні статті та нотатки. У 1887 ініціював видання при Київ. єпархіальній училищній раді часопису «Церковно-приходская школа». У ж-лі «Труды Киевской духовной академии» вів розділ іноз. бібліографії, публікуючи змістовні «Обозрения иностранной духовной литературы».

02.04.1888 призначений на посаду єпископа Уманського, 2-го вікарія Київ. єпархії (чин хіротонії звершено 09.05.1888 у Свято-Успенському соборі КПЛ). З 12.07.1890 – вікарний єпископ Чигиринський. 19.12.1892 призначений єпископом Могильовським і Мстиславським. У подальші роки обіймав посади єпископа Тульського і Бельовського (з 17.07.1893), Подільського і Брацлавського (з 02.11.1896), Катеринбурзького та Ірбітського (з 29.03.1900), Орловського і Севського (з 28.03.1902 до кін. життя). На архієрейських каф-рах виявив себе ревним пастирем та енергійним церк. адміністратором. У ввірених йому єпархіях впорядковував парафіяльне життя та діяльність представницьких церковно-адм. органів (єпархіальних рад і зборів). Приділяв особливу увагу морально-дидактичному спрямуванню служіння парафіяльних священиків, подаючи власний приклад живого пастирського слова. Вдосконалював за «київ. зразками» богослужбові звичаї (особливо в царині богослужбового читання та співу). Систематично опікувався початковою церк. освітою та жін. школами, наголошуючи особливу роль жінки як провідниці сімейного виховання. Сприяв підвищенню рівня місцевої церк. періодики, зокрема «єпархиальных ведо-

Іриней
(Орда)

мостей». Дбав про відродження церк. братств, розвиток місіонерської справи та благодійництва, яким займався особисто.

Упродовж багаторічної пед. діяльності та церк. служіння мав численні відзнаки. Був нагороджений орденами Св. Анни 1-го ступ. (15.05.1891) та Св. Володимира 2-го ступ. (15.05.1896). За заслуги у розбудові богослов. науки і духовної школи обраний почесним членом КДА (1897) та КазДА (1898).

Помер у м. Орел від паралічу серця на 67-му році життя. Був похований у храмі Успіння Пресвятої Богородиці Свято-Успенського Орловського чол. монастиря. Поховання сплюндровано і пограбовано у 1920-х. У 1980 знищено і самий храм. У 1994 відшукані останки І. перепоховано на території монастиря біля стіни відновленого Свято-Троїцького собору.

І. був одним з яскравих представників київ. біблійно-апологетичної традиції. У численних статтях та бібліогр. оглядах зах. фахової літ-ри приділяв значну увагу критиці богослов. раціоналізму (зокрема поглядів франц. дослідника Е. Ренана та його праці «Життя Ісуса»); утверджував супранатуралістичне, провіденціалістське,

теїстичне розуміння сутності істор. процесу та еволюції реліг. форм. Видав апологетичний твір «За веру и против неверия», у якому здійснив загальнодоступний виклад осн. засад правосл. віровчення. Уклав низку поширених у рос. правосл. духовних семінаріях останньої чверті ХІХ ст. посібників із вивчення Св. Письма, що вирізнялися гідним наук. рівнем і водночас простотою та ясністю викладу. Є автором неодноразово перевиданих (у т. ч. – в останні десятиліття) популярних праць із християн. педагогіки. Був відомим як проповідник, чий повчання і промови, надруковані у церк. періодиці, окремими брошурами та збірниками, вирізнялися життєвістю, глибоким змістом і виразною худ. мовою. Був знавцем грец., англ., франц. та нім. мов. Опублікував низку перекладів богослов. та істор. змісту. Перший перекладацький досвід набув ще під час навчання у КДА – переклав із нім. мови працю відомого протестантського богослова Ф. Шаффа «Історія церковної історії» (надрукована в ж-лі «Труды Киевской духовной академии» за 1861).

У пам'яті сучасників І. закарбувався мудрим і чуйним душпастирем, гуманним педагогом, людиною неабияких інтелектуальних здібностей та невичерпної енергії.

Осн. тв.: Древнейшие протестанты в Западной Церкви // ТКДА. – 1862. – № 7. – С. 277–347; Значение богословия в курсе университетских наук (По поводу речи Геттингера) // Там само. – № 8. – С. 471–508; Состояние Греко-Восточной Церкви в конце 16 и начале 17 столетия // Там само. – 1863. – № 7. – С. 361–384; Апологетическая и полемическая литература на Западе против сочинения Эрнеста Ренана «Vie de Jesus» // Там само. – 1864. – № 9. – С. 71–160; Обзорение иностранной духовной литературы // Там само. – № 10. – С. 215–260; 1865. – № 3. – С. 439–476; Очерк жизни св. Павла, как введение в его послания (по Биспингу) // Там само. – № 11. – С. 501–568; Библиографические заметки о некоторых французских духовных журналах // Там само. – № 12. – С. 731–782; Богословские и церковные немецкие журналы // Там само. – 1865. – № 5. – С. 94–108; № 7. – С. 365–388; Греческое духовенство в Палестине (из *Revue de Theologique*) // Там само. – С. 109–126; Пастырская жизнь по воззрениям Вселенской Церкви. Сост. по Х. Ф. Гольцварту. – Вып. 1. – К., 1868. – [2], IV, 115 с.; Беседа о книге пророка Ионы. – К., 1870; Беседа пса-

ломщика с грамотными прихожанами о Псалтири : О надписании псалмов // РукСП. – 1870. – № 43, 49, 52; Руководство к последовательному чтению пророческих книг Ветхого Завета. – К., 1871. – [2], II, 178 с. [Те саме, доп. і випр.]. – К., 1871. – [2], 217 с.; К., 1873. – [2], 217 с.; К., 1881. – [2], 216 с.; Руководство к последовательному чтению учительных книг Ветхого Завета. – К., 1871. – [4], 244 с.; [2-ге вид.]. – К., 1873. – [2], 231 с.; Опыт курса практического руководства для пастырей. Вып. 1. – Ч. 1. – 2-е изд. – К., 1872. – 100 с.; Руководитель к толковому чтению Библии. Составлено по Проханову. Приложение к ВЧ. – К., 1872. – 371, 11 с.; За веру и против неверия, или Общепонятная защита главных оснований христианского вероучения. Составлено по лучшим апологетам. – К., 1879. – 103 с.; Руководственное пособие к пониманию Псалтири. – К., 1882. – II, IV, 347 с. [Те саме]. – М.; СПб., 2000; Поучения преосвященнейшего Ириней, епископа Могилевского и Мстиславского, сказанные в г. Могилеве. – Могилев, 1893. – [2], 45 с.; Поучения Ириней, епископа Подольского и Брацлавского, сказанные в 1897 году. – Каменец-Подольск, 1898. – 83 с.; О свободе веры // ВиЦ. – 1900. – Кн. 9. – С. 533–542; Поучения Ириней, епископа Екатеринбургского и Ирбитского. – Екатеринбург, 1901. – [1], IV, 364 с.; Кормчая книга по морю житейскому : Поучения. – М., 1994. – 335 с.; Поучения Ириней, епископа Екатеринбургского и Ирбитского о религиозном воспитании детей. – М., 1995. – 59, [2] с.; О православном воспитании детей. – Павловск, 1994. – 78 с.; О воспитании детей. – М., 2007. – 128 с.

Пер.: История церковной истории (из *Geschichte der apostolisch. Kirche, von Philipp. Schaff. Aufl. 2. Leipz. 1854*) // ТКДА. – 1861. – № 6. – С. 200–238; № 8. – С. 439–471; № 11. – С. 279–316; Когда написаны наши Евангелия (исследование К. Тишендорфа) / пер. с нем. // ТКДА. – 1865. – № 10. – С. 185–236; *Ците В.* Земная жизнь Господа Спасителя нашего Иисуса Христа / пер. с нем. по ред. Х. М. Орды. – К., 1867. – [4], XXVIII, 551 с.; [Те саме, випр.]. – К., 1867. – [4], XII, XVIII, 557 с.; К., 1870. – [2], VI, XVI, 530 с.; К., 1874. – [2], XIV, 427 с.; К., 1882. – [2], VI, XVI, 472 с.; *О'Рейлли О.* Мученики Колизея. Очерки из истории римского амфитеатра / пер. с англ. – К., 1875. – [2], II, 356 с.; Толковая Псалтирь Евфимия Зигабена (греческого философа и монаха) : Изъясненная по святоотеческим толкованиям / пер. с греч. – К., 1883. – 420 с.

Арх.: ІР НБУВ. – Ф. 175. – № 59/7; № 59/9; № 59/12; Ф. 304. – Дис. 252; ЦДІАУК. – Ф. 711. – Оп. 1. – Спр. 4060.

Опубл. дж.: Преосвященный Ириней, епископ Подольский и Брацлавский // Подольские Ев. – 1896. – № 50. – С. 1097–1110; Извлечение из протоколов Совета Киевской духовной академии за 1896–1897 учебный год. – К., 1898. – С. 125, 135–136; Преосвященный Ириней, епископ Екатеринбургский и Ирбитский // Екатеринбургские Ев. – 1900. – № 8–9. – Отд. неофиц. – С. 214–223; Преосвященный Ириней, епископ Орловский и Севский // Орловские Ев. – 1902. – № 16–17. – Отд. неофиц. – С. 761; Отчет о состоянии Киевской духовной академии за 1903–1904 учебный год // ТКДА. – 1904. – № 12. – С. 590–592; Памяти преосвященного Ириней, епископа Орловского и Севско-

го // Орловские ЕВ. – 1904. – № 16. – Отд. неофиц. – С. 383–391; № 17. – Отд. неофиц. – С. 407–410; Преосвященный Ириней, епископ Орловский (Некролог) // ПрибЦВед. – 1904. – № 16. – С. 586–589; Руткевич П., *прот.* Семинарские годы (Воспоминания о Киевской духовной семинарии за 1873–1879 годы) // КЕВ. – 1912. – № 48. – Ч. неофиц. – С. 1133–1135.

Літ.: Сольский С. М. [Рец. на кн.] : Руководство к последовательному чтению учительных книг Ветхого Завета. К., 1871; Руководство к последовательному чтению пророческих книг Ветхого Завета. Изд. 2-е, доп. и испр. К., 1871 // ТКДА. – 1871. – № 8. – С. 431–444; *Він же.* [Рец. на кн.] : Руководственное пособие к пониманию Псалтири. Сост. преподаватель Киевской духовной семинарии свящ. Х. Орда. К., 1882 г. // Там само. – 1883. – № 6. – С. 366–368; Никольский М. В. Наша библейская наука // ПО. – 1875. – № 2. – С. 185; *Михаил (Лузин), еп.* Столетие из истории толкования Библии у нас в России // Годишний акт МДА 1 октября 1877. – М., 1878. – С. 26; *Корольков И. Н.* Двадцатилетие журнала «Труды Киевской духовной академии» (1860–1879) // ТКДА. – 1882. – № 9. – С. 109, 118–119; Орда (Ириней, в мире Харисим) // ЭСБЕ. – Т. XXII (43). – СПб., 1897. – С. 116; Высокопреосвященный архиепископ Иероним Экземплярский (1836–1905). Биографический очерк, некоторые статьи и несколько проповедей усопшего владыки. – К., 1906. – С. 69–71, 81; *Мануил (Лемешевский), митр.* Русские православные иерархи периода с 1893–1965 гг. : в 6 т. – Эрланген, 1979–1988. – Т. 3. – С. 49–52; Ириней (Орда Харисим Михайлович) // Русские писатели-богословы. Историки Церкви. Исследователи и толкователи Священного Писания. Библиограф. указатель. – 2-е изд. – М., 2001. – С. 304–309; *Кайдалова М. А.* Религиозно-педагогические идеи семейного воспитания в трудах епископа Ириней (Орды) // Вестник ПСТГУ. IV : Педагогика. Психология. – 2007. – Вып. 3. – С. 110–122; *Головащенко С. І.* Дослідження та викладання Біблії в Київській духовній академії ХІХ – початку ХХ ст. : монографія. – К., 2012. – С. 152, 198, 200–201; *Перелыгин А. И.* Ириней (Орда), епископ. – Режим доступу: http://www.orel-eparhia.ru/heritage/bishops/iriney_orda. – Назва з екрана; *Берташ А., свящ., Перелыгин А. И.* Ириней (Орда Харисим Михайлович) // ПЭ. – Т. 26. – М., 2011. – С. 466–468.

С. І. Головащенко

ІСИДОР (НІКОЛЬСЬКИЙ Яків Сергійович) [рос. Исидор (Никольский Яков Сергеевич) (01[12].10.1799–07[19].09.1892), єпископ РПЦ, митрополит Київський і Галицький – церк. і громадський діяч, педагог, письменник.

Нар. у с. Нікольське Каширського пов. Тульської губ. (ін. назва – Косьмодаміанівський погост; із 1820 – с. Ново-Нікольське;

нині – урочище Ново-Нікольське у Серпухівському р-ні Моск. обл. РФ) у сім'ї дякона церкви в ім'я Св. Косьми і Даміана. Ще немовлям осиротів.

Навчався у Тульських ДУ (1807–13) і ДС (1813–21) та СПбДА (1821–25), де здобув ступ. магістра богослов'я (затверджений Комісією духовних училищ 30.10.1826). У 1825 випускний твір І. «О вере оправдывающей» вийшов друком у збірнику «Некоторые упражнения студентов С.-Петербургской Духовной Академии шестого учебного курса» (ч. 4; у ч. 1 того ж збірника оприлюднено дві проповіді І. студентських часів), а також окремим виданням.

Після завершення академ. студій прийняв чернечий постриг (22.08.1825). Був рукопокладений у сани ієродиякона (29.08.1825) та ієромонаха (5.09.1825). 26.08.1827 зарахований до складу соборних ієромонахів Свято-Троїцької Олександроневської лаври.

Пед. працю розпочав бакалавром богослов. наук на каф-рі тлумачного богослов'я СПбДА (затверджений на посаді рішенням Комісії духовних училищ від 28.08.1825). Згодом поряд із герменевтикою та Св. Письмом викладав моральне богослов'я. З 10.09.1825 обіймав також посаду бібліотекаря; займався упорядкуванням і каталогізацією академ. книгозбірні. Був в. о. інспектора СПбДС та ректора Олександроневського уч-ща; дійсним членом Конференції СПбДА (з 10.03.1827); займався коректурою академ. ж-лу «Христианское чтение», де у 1826–32 опублікував кілька статей (за підписом «І. И.» чи без вказівки авторства), присвячених тлумаченню Св. Письма та біблійній історії Нового Завіту, а також здійснені ним (без підпису) переклади низки творів Св. Отців.

14.08.1829 піднесений до сану архімандрита та призначений настоятелем Мценського Петропавлівського монастиря. Викладацьку й адм. діяльність продовжив на посаді ректора і професора богослов'я